

Opas nuorten palveluissa työskenteleville

Vammaisuus nuoruuden elämänvaiheessa ja yhteiskunnan rakenteissa	1
Nuoret haluavat tulla nähdyiksi ensisijaisesti nuorina	1
Nuorten tuen tarpeet eivät aina näy päällepäin	2
Ohjaajan tehtävänä on avata mahdollisuuksia	2
Vammaisuus yhteiskunnassa	2
Ableismi toiseuttaa ja syrjäyttää	2
Antiableismi vahvistaa toimijuutta	3
Vammaiset nuoret kokevat syrjintää	3
Eriarvoisuus koulutuksessa ja työelämässä	3
Nuoret kokevat epävarmuutta työelämään siirtymisessä	4
Vinkit kohtaavaa työtä tekeväälle	4
Tietoa ja työkaluja neurovähemmistöön kuuluvan nuoren kohtaamiseen	5
Neurovähemmistöstä lyhyesti	5
Miten voit tukea autismikirjon nuorta?	6
Kommunikoi ja etene selkeästi	6
Puheeksi ottaminen	7
Emman opiskelu- ja työpolun tukeminen	8
Tietoa ja työkaluja kehitysvammaisen henkilön kohtaamiseen	9
Kehitysvammaisuudesta lyhyesti	9
Tue nuorta kohti palkkatyötä	9
Ammattilaisen usko työllistyvyyteen lisää työllistymisen todennäköisyyttä	9
Joosa työllisyyspalveluiden asiakkaana	10
Kehitysvammaisen nuoren työllistymisen muistilista	11
Muista kognitiivinen saavutettavuus	11

Vammaisuus nuoruuden elämänvaiheessa ja yhteiskunnan rakenteissa

Nuoret haluavat tulla nähdyiksi ensisijaisesti nuorina

Nuoruus on ainutlaatuinen elämänvaihe, jolloin ihminen etsii omia kiinnostuksen kohteitaan ja pohtii opinto- ja urapolkujaan. Tietynlainen keskeneräisyys on yhteistä kaikille nuorille. Kun nuori huomaa, että hänelle annetaan kohtaamisessa lupa keskeneräisyyteen, hän kokee olonsa turvalliseksi ja voi olla aidosti oma itsensä. Turvallinen kohtaaminen luo pohjan luottamuksellisen ohjaus- ja neuvonta-asiakkuuden syntymiselle.

Tällaisella asiakassuhteella on aitoa vaikutusta siihen, miten nuori näkee tulevaisuutensa ja millaisia valintoja hän tekee.

Nuorten tuen tarpeet eivät aina näy päällepäin

Palveluihin tulevilla nuorilla on aina jokin tuen tarve, vaikka se ei heti tulisi esille. Usein tarve hahmottuu keskustelun aikana, mutta toisinaan jotakin tärkeää jää piiloon. Erityisesti näin käy silloin, kun kyse on näkymättömistä vammoista, toimintarajoitteista tai kuormitustekijöistä. Näkyvät vammat ja apuvälineet huomataan helposti. Moni nuori kantaa kuitenkin mukanaan sellaista, mikä ei näy päällepäin. Siksi ohjaajan sensitiivisyys ja avoin, turvallinen ilmapiiri ovat tärkeitä.

Voit helpottaa keskustelun aloittamista voi helpottaa monella tavalla. Voit kysyä, miten nuori on tullut paikan päälle, miten päivä on sujunut ja mikä häntä tällä hetkellä mietityttää. Ehkä nuorella on jotakin, josta hän haluaa puhua erityisesti tai jotakin akuuttia, mikä hänen pitää saada kiireellisesti hoidettua. Vaikeat asiat eivät aina nouse keskusteluun heti.

Ohjaajan tehtävänä on avata mahdollisuuksia

Nuoret ovat oman elämänsä asiantuntijoita. Heillä ei kuitenkaan ole aina tietoa kaikista koulutus- ja työmahdollisuuksista tai saatavilla olevista tuista ja mukautuksista. Siksi moni nuori rajaa omia vaihtoehtoja ajatellessaan toimintarajoitteen olevan esteenä joillekin poluille.

Ohjaajan tehtävä on mahdollisuuksien avaaminen. Lähde siis rohkeasti tunnistamaan nuoren kanssa mahdollisia esteitä ja etsimään niihin ratkaisuja yhdessä. Vammaisuus ei useinkaan ole este työelämälle, mutta sopivan paikan löytäminen voi vaatia sinnikkyyttä, aikaa ja oikeanlaista tukea.

Ohjaajana sinun ei tarvitse olla vammaisuuden tai toimintarajoitteiden asiantuntija. Tärkeintä on tunnistaa omia ennako-oletuksiaan ja kuunnella aidosti nuoren toiveita. Voit selvittää nuoren kanssa yhdessä, millaisia mukautuksia tarvitsee ja voisi saada. Hyödynnä myös muiden ammattilaisten asiantuntijuutta saadaksesi lisätietoa. Heitä voit löytää oman organisaatiosi sisältä, julkiselta sektorilta ja myös vammaisjärjestöistä, joissa on syvällistä tietämystä omasta kohderyhmästään.

Keskeisintä on, ettei nuori jää yksin. Monelle nuorelle ratkaisevan tärkeä tuki on luotettava aikuinen, joka kulkee rinnalla ja auttaa hahmottamaan vaihtoehtoja.

Vammaisuus yhteiskunnassa

Vammaisuus on yksi yksilön ominaisuuksista. Rajoitteeksi se muodostuu vasta suhteessa yhteiskuntaan ja ympäristöön. Tällaista ajattelutapaa kutsutaan vammaisuuden sosiaalisesti malliksi.

Tämän mallin mukaan toimintarajoite on seurausta ennen kaikkea fyysisistä, rakenteellisista ja asenteellisista esteistä, ei nuoren omasta toimintakyvystä. Palvelut, koulutuspolut ja työelämä on rakennettu yhteiskunnassamme enemmistön tarpeiden mukaan, jolloin monen nuoren mahdollisuudet toimia, vaikuttaa ja rakentaa omannäköistä tulevaisuutta kaventuvat. Rakenteelliset esteet näkyvät myös syrjinnän kokemuksina ja heikompana osallisuutena yhteiskunnassa.

Ableismi toiseuttaa ja syrjäyttää

Vammaisuus nähdään usein poikkeamana oletetusta normista, mikä voi lisätä toiseuttamista ja syrjintää. Tätä ilmiötä kutsutaan ableismiksi. Termi suomennetaan usein toimintakykyolettamaksi. Sen mukaan vammattomuus oletetaan normaaliksi ja toivottavammaksi kuin vammaisuus.

Ableismi voi olla myös sisäistettyä. Nuori saattaa rajata omia valintojaan sen perusteella, mitä hän ajattelee muiden odottavan häneltä tai millaiseksi hänen käsityksensä omasta asemastaan on muodostunut. Nuori voi esimerkiksi jättää hakematta korkeakouluun, koska pelkää olevansa opettajille ”vaivaksi”. Tai nuori voi jättää hakematta työpaikkaa olettaessaan, että työnantaja ei näe häntä potentiaalisena työntekijänä.

Ableismi näkyy myös siten, että vammaisia nuoria ei rohkaista jatko-opintoihin samalla tavalla kuin vammattomia nuoria. Tällöin varhaiset koulutus- ja työelämäkokemukset voivat jäädä suppeiksi. Lisäksi onnistumisen kokemuksia kertyy niukasti esteettömyyden, ohjauksen ja mukautuksien puutteiden takia. Kaikki tämä vaikuttaa nuoren käsitykseen itsestään opiskelijana ja työntekijänä.

Antiableismi vahvistaa toimijuutta

Moni nuori oppii jo varhain epäilemään mahdollisuuksiaan ja kykyjään, koska ympäristö ei ole tukenut hänen osallisuuttaan.

Ohjaajien rooli onkin erityisen tärkeä. Ymmärtämällä vammaisuuden rakenteellisen luonteen ohjaaja voi auttaa nuorta näkemään, että rajoitteet eivät johdu nuoresta itsestään vaan yhteiskunnan toimintatavoista. Tämä antiableistinen näkökulma avaa uusia vaihtoehtoja ja vahvistaa nuoren toimijuutta. Ohjaaja auttaa nuorta tunnistamaan konkreettisia ratkaisuja. Hän ei kavenna polkuja, vaan auttaa rakentamaan niitä yhdessä.

Vammaiset nuoret kokevat syrjintää

Vammaiset ja toimintarajoitteiset nuoret kohtaavat Suomessa laaja-alaista syrjintää, joka kytkeytyy sekä rakenteisiin että asenteisiin. Yhdenvertaisuusvaltuutetun mukaan vammaisuus on yksi yleisimmistä syrjintäperusteista.

Syrjintäkokemukset liittyvät erityisesti puutteisiin rakennetun ympäristön esteettömyydessä sekä palveluiden saatavuudessa ja saavutettavuudessa. Kun ympäristö ja palvelujärjestelmä eivät huomioi vammaisten nuorten tarpeita, heidän mahdollisuutensa osallistua, liikkua ja tehdä omannäköisiään valintoja kapenevat.

Hyvinvointialueiden säästötoimien vuoksi osa nuorista ei enää saa heille lain mukaan kuuluvia vammaispalveluja. Palveluiden heikentyminen eristää nuoria koteihinsa ja lisää riskiä syrjäytyä. Tämä on ristiriidassa YK:n vammaissopimuksen velvoitteiden kanssa.

Rakenteellista syrjintää vahvistavat kielteiset asenteet, välinpitämättömyys ja tiedon puute, jotka voivat estää nuoria pääsemästä osaksi yhteisöjä, koulutusta ja työelämää.

Liikuntarajoitteisia nuoria koskeneen kouluterveyskyselyn (Kivelä, Nurmi-Koikkalainen, Ristikari & Hiekkala 2019) perusteella 46 prosenttia liikuntarajoitteisista nuorista koki itsensä kiusatuksi. Muiden nuorten vastaava osuus oli 18 prosenttia. Lisäksi vammaisilla nuorilla oli syrjäytymistä ennakoivia tekijöitä enemmän kuin muilla. He olivat myös tyytymättömämpiä omaan elämäänsä.

Eriarvoisuus koulutuksessa ja työelämässä

Koulutuksessa eriarvoisuus näkyy selkeästi: Vain 23 % toimintarajoitteisista henkilöistä suorittaa korkeakoulututkinnon. Vammattomilla osuus on 40 %. Tämä 17 prosenttiyksikön ero heijastuu suoraan työelämään ja uramahdollisuuksiin.

Eriarvoisuus toistuu myös työelämässä. Reilu puolet (56,9 %) vammaisista ihmisistä on työelämässä yleisen työllisyysasteen ollessa noin 75 %. Huomattavasti useampi vammaisista ihmisistä haluaa töihin, mutta eivät onnistu siinä rakenteellisten esteiden ja työnantajien epävarmuuden vuoksi. Kehitysvammaisten nuorten tilanne on erityisen haastava: heistä palkkatyössä on pääkaupunkiseudulla vain noin 10 % ja muualla Suomessa vain 3 %.

Monet vammaiset nuoret ohjataan varhain työkyvyttömyyseläkkeelle, minkä seuraukset ovat usein pysyviä ja heikentävät mahdollisuuksia itsenäiseen ja mielekkääseen elämään.

Nuoret kokevat epävarmuutta työelämään siirtymisessä

Vammasin vuoden 2022 työllisyyskysely nostaa esiin nuorten omat kokemukset: työnhaku koettiin raskaaksi, turhauttavaksi ja syrjiväksi. Työllistymistä estää myös se, että työnantajilla ei ole riittävästi tietoa mukautuksista. Lisäksi työnantajat kokevat vammaisen tai toimintarajoitteen nuoren rekrytoinnin sisältävän enemmän riskejä kuin vammattoman nuoren palkkaamisen.

Nuoret kertovat myös epäilevänsä itse työelämän olevan liian kuormittavaa. Toisaalta he ajattelevat, että heidän tarvitsemansa mukautukset koettaisiin ongelmaksi. Lisäksi esteelliset rekrytointiprosessit, kohtuuttomat vaatimukset, joustamattomat hakukäytännöt ja tiukat etuuksien tulorajat vaikeuttavat työelämään siirtymistä.

Vinkit kohtaavaa työtä tekeväille

Rakenteellinen syrjintä muodostuu erilaista toimintakykyolettamista, joiden pohjalta yhteiskunnan keskeiset toiminnat on rakennettu. Ohjaajilla on keskeinen rooli näiden esteiden tunnistamisessa ja purkamisessa sekä nuoren rinnalla kulkemisessa. Kenenkään ei pidä jäädä yksin syrjinnän tai järjestelmän epäkohtien vuoksi!

Mitä minä voin tehdä

Vammaisten ihmisten aseman edistämiseksi on välttämätöntä, että vammaisuus nähdään yhtenä osana yhteiskunnan moninaisuutta, ei erilaisuutena suhteessa vammattomuuteen.

1. Älä oletä äläkä aliarvioi! Näe jokainen nuori omanlaisenaan yksilönä. Ole läsnä ja kuuntele, tunnista nuoren vahvuudet ja pyri sanoittamaan ne myös hänelle.
2. Rohkaise nuorta unelmoimaan ja tekemään töitä unelmiensa eteen. Epärealistisetkin unelmat ovat arvokkaita, sillä niiden kautta löytyy usein oikea suunta.
3. Keskity asioiden ratkaisemiseen ja haaveiden mahdollistamiseen, älä ongelmiin. Nuoren tavoitteeseen tai toiveammattiin voi usein päästä monella eri tavalla.
4. Jos koet, että nuoren vamma tai toimintarajoite voi olla este saavuttaa unelmatyö, mieti yhdessä hänen kanssaan, mikä olisi mieluisin mahdollinen vaihtoehto ja miksi. Nuoren on päästävä vaikuttamaan aidosti omiin tulevaisuudensuunnitelmiinsa.
5. Älä lannista vaan tue ja kannusta! Muista, että toimintarajoitteinen nuori saattaa saada ympäristöstään paljon kielteistä palautetta, mikä vaikuttaa hänen käsityksiinsä omista mahdollisuuksistaan.

6. Varmista, että opiskelijan yksilöllinen tuki siirtyy nivelvaiheessa oppilaitoksesta toiseen. Mieti nuoren kanssa jo ennen opintojen alkamista, miten haasteet, esimerkiksi autismikirjoon liittyvät, voidaan ottaa huomioon ja siten minimoida opiskeluun liittyvä kuormitus.
7. Anna myös vammaiselle nuorelle lupa ja mahdollisuus kokeilla ja tehdä virheitä.
8. Muista, että sinun ei tarvitse osata kaikkea etukäteen. Jos olet epävarma siitä, miten sinun tulisi toimia esimerkiksi ohjaustilanteessa, kysy sitä nuorelta itseltään. Tarvittaessa vastauksia voidaan hakea myös yhdessä.
9. Kiinnitä huomiota representaatioihin ja varmista, että kaikki voivat samaistua tarjoamiisi esimerkkeihin. Välitä syrjimätöntä asennetta kaikkien toimijoiden suuntaan näyttämällä omalla toiminnallasi esimerkkiä.
10. Muista vastuusi: sinulla on paljon valtaa ohjatesiasi nuorta jatko-opintoihin.

[Lataa itsellesi vinkkilista PDF-tiedostona.](#)

Tietoa ja työkaluja neurovähemmistöön kuuluvan nuoren kohtaamiseen

Neurovähemmistöstä lyhyesti

Neurovähemmistöön kuuluu arviolta noin 15 % väestöstä. ADHD:n esiintyvyys on nuoruusikäisillä tytöillä 5,7 % ja pojilla 9,5 %. Autisteja arvioidaan olevan 1–2 % väestöstä. Heillä diagnosointi siirtyy usein myöhäisnuoruuteen tai aikuisuuteen. Neurovähemmistöön kuuluvat lisäksi ihmiset, joilla on Touretten oireyhtymä ja erilaisia kehityksellisiä oppimisvaikeuksia. Samalla henkilöllä voi myös olla eri diagnooseihin kuuluvia piirteitä. Autismikirjon ja ADHD:n samanaikaiselle esiintymiselle on oma käsitteensä AuDHD.

Kaikilla neurovähemmistöön kuuluvilla ei ole diagnoosia vielä nuoruudessa – eikä kaikilla toki koskaan. Erityisesti tytöt ja BIPOC-henkilöt (black, indigenous and other colored people) ovat alidiagnosoituja.

Neurokirjon piirteitä on tätä useammilla, sillä kirjo on tosiaan kirjo. Sanotaan, että lähes kaikki meistä tunnistaa itsessään näitä piirteitä. Neurovähemmistöön kuuluvia ovat henkilöt, joilla piirteet vaikuttavat toimintakykyyn ja aiheuttavat vaikeuksia selvittää jokapäiväisistä toiminnoista, kuten opiskelusta, työstä, asioinneista ja/tai itsestä huolehtimisesta.

Myös neurovähemmistöön kuuluvilla henkilöillä piirteet esiintyvät ja näkyvät yksilöllisesti. Erityisesti autismikirjoon liittyy paljon stereotypioita. Autismi kirjon henkilö voi kuitenkin olla ekstrovertti, empaattinen ja katsoa keskustelukumppaniaan silmiin. Jokaisella meistä on erilainen persoonallisuus, elämänhistoria, arvomaailma, vahvuudet ja heikkoudet, jotka tekevät meistä juuri sellaisia kuin olemme.

Autismikirjon haasteet näkyvät useimmiten sosiaalisessa kanssakäymisessä, kommunikaatiossa, toiminnanohjauksessa sekä uusissa toimintaympäristöissä. Ympäristön asenne vaikuttaa nuoren minäkuvaan.

Neurovähemmistöön kuuluvilla on muita useammin aistiherkkyyksiä, joten aistiesteellinen ympäristö saattaa aiheuttaa heille merkittävää kuormittumista.

Kysymyksiä keskusteltavaksi:

- **Millaista tietoa teidän työyhteisössänne on neurovähemmistöstä?**
- **Mistä uudet työntekijät voivat saada tietoa? Onko se esim. osa perehdytystä?**
- **Miten tiloissanne on huomioitu nuorten moninaisuus?**

Miten voit tukea autismikirjon nuorta?

Siirtymävaihe aikuisuuteen on usein haastava. Nuori tarvitsee tukea arjen taitoihin kuten ajanhallintaan, raha-asioiden hoitoon ja asiointitilanteisiin. Ammatillainen voi tukea nuoren itsenäistymiskehitystä ja vanhemmista irtaantumista huolehtimalla, että nuori saa tarvitsemansa tuen ja palvelut. Tarjoa nuorella apua esim. lomakkeiden ja hakemusten täyttämässä. Kerro eri tavoista saada tietoa ja näytä, mistä tieto löytyy.

Liiallinen itseohjautuvuuden vaatimus voi olla avun saamisen, opiskelupaikan tai työnhaun esteenä. Jatko-opintoja harkitseva nuori tarvitsee selkeää ja hyvin jäsennettyä tietoa erilaisista opiskeluvaihtoehdoista, opiskeluun liittyvistä tukimuodoista ja mukautusmahdollisuuksista.

Autismikirjioon kuuluvilla ihmisillä on usein piilo-osaamista. Auta nuorta tunnistamaan omia vahvuuksiaan keskustelemalla esimerkiksi hänen harrastuksistaan tai mielenkiinnonkohteistaan.

Tutustumiskäynnit auttavat nuorta siirtymävaiheissa. Opiskeluja tai työharjoittelua aloitettaessa on hyvä käydä paikan päällä ennakkoon. Mahdolliset työn mukautustarpeet liittyvät useimmiten työn ja työympäristön selkeyteen sekä viestintään työyhteisön kanssa. Keskustele nuoren kanssa myös esim. sosiaalisen kanssakäymisen säännöistä. Muista myös mahdollisuus työhönvalmennukseen ja palkkatukeen.

Autismikirjon henkilöillä on riski ylikuormittua, minkä vuoksi osapäivätyö tai keikkatyö voi olla hyvä ratkaisu. Toiminnanohjauksen ja sosiaalisen kanssakäymisen pulmat voivat johtaa opintojen keskeytymiseen tai nuoren loppuun palamiseen sekä altistaa syrjäytymiselle ja muille ongelmille, kuten mielenterveyden häiriöille. Siksi mielen hyvinvointiin on hyvä kiinnittää erityistä huomiota.

Kommunikoi ja etene selkeästi

- Selkeys ja ennakkoinnin mahdollisuus ovat tärkeitä autisteille, sillä yllättävät muutokset ja epävarmuus ovat heille vaikeita. Anna nuorelle mahdollisuus valmistautua keskusteluun rauhassa. (Siten vältät ”emmä tiiä” ja ”en osaa sanoa” vastauksia.) Viesti mahdollisuuksien mukaan etukäteen
 - mistä tullaan keskustelemaan?
 - missä asioissa työntekijä voi auttaa?
 - mikä on tapaamisen tavoite?
 - kauanko tapaaminen kestää?
 - keitä tapaamiseen osallistuu?
 - tapaamispaikan saavutettavuustiedot, jos paikka on nuorelle uusi.

- Kerro em. asiat mahdollisimman tarkkaan myös silloin, kun ohjaat nuoren muihin palveluihin tai tapaamiseen.
- Anna nuoren kanssa sopimanne tehtävät ja ohjeet myös kirjallisesti.
- Perustele pyyntösi. Monen autistin on vaikea noudattaa perustelemattomia käskyjä ja velvoitteita. Kerro suoraan, jos laki tai jokin sääntö velvoittaa tekemään jotain: tämä vain nyt täytyy tehdä, että pääsemme eteenpäin.
- Vähennä jännitystä sanoittamalla asioita, esim. ”kysy vain heti, jos jokin tuntuu susta epäselvältä” tai ”täällä saa olla niin kuin tuntuu mukavalta” tai ”katselen täältä koneelta just oppilaitostietoja, älä ihmettele”.
- Muista, että neurokirjon nuoren kehonkieli ja viestintä voivat olla erilaisia kuin neurotyypillisillä. Katsekontaktin puute voi auttaa nuorta keskittymään tai saivartelulta vaikuttavat kysymykset kertovat siitä, että nuori kaipaa selvennystä.
- Huomioi nuoren kokemus ja tilanne. Älä odota nuorelta enemmän kuin mihin hänen voimavaransa juuri sillä hetkellä riittävät.
- Käytä sukupuolen, seksuaalisuuden ja perhemuotojen moninaisuutta huomioivaa kieltä. Neurovähemmistön henkilöt kuuluvat muita useammin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön.

Kysymyksiä keskusteltavaksi:

- **Millaisia yhteisiä käytäntöjä teillä on nuorten kanssa käytävien keskustelujen tueksi? (Esimerkiksi sähköpostipohjia, tekstiviestimuistutuksia, keskustelurunkoja tms.)**
- **Miten niissä huomioidaan nuorten moninaisuus?**

Puheeksi ottaminen

Autismidiagnoosi tai muu neurokirjioon kuuluva diagnoosi voi auttaa nuorta saamaan hänen tarvitsemiaan palveluita ja ymmärtämään omaa tilannettaan aiempaa paremmin. Monet autistit ja neuromoninaiset maskaavat eli pyrkivät käyttäytymään kuten neurotyypilliset tai niin kuin muutkin. Et välttämättä huomaa nuoren olevan autisti tai hänen vaikeuksiaan sosiaalisissa tilanteissa. Maskaaminen on kuitenkin kuormittavaa.

Jos epäilet tai aavistat, että asiakas voisi olla autisti tai kuulua muuhun neurovähemmistöön, voit ottaa asian puheeksi. Ota asia esille erityisesti silloin, kun nuoren tilanne ei näytä etenevän ja näet siinä jotain, mikä mielestäsi saattaisi liittyä näihin piirteisiin.

Nuoren ehdotuksia puheeksi ottamisen sanoittamiseen:

”Kuunnellessani kertomaasi tuli mieleen, että onko sulla koskaan kartoitettu autismin/adhd:n mahdollisuutta? Mitä itse ajattelet siitä?” Olisin toivonut työntekijän kertovan lyhyesti, mikä autismi/adhd on siten, että kyse on luontaisesta ominaisuudesta kuin sairaudesta, ei jostain kamalasta häiriöstä.

Me autistit tarvitsemme usein perusteluja. Olisi hyvä kertoa asiakkaalle, mitkä jutut saavat epäilemään. Juttu voi olla vaikka tällainen, että ”sulla on täällä monta aloitettua ja keskeytettyä koulutusta ja kerrot, että sulla on vaikeuksia ajanhallinnan kanssa. Nämä on tyyppisiä ihmisillä, joilla on adhd, niin sillä vaan kysyn.”

Tai näin:

”Tosta mitä sanot tulee vaikutelma, että sosiaaliset tilanteet on sulle vaikeita ja susta tuntuu jatkuvasti ulkopuoliselta. Ja kun sulla on ollut toi uupumus nuorena. Nää on kuitenkin sellaisia asioita, joita monet autistiset henkilöt kokee, niin ajattelin vain, että voisko se mahdollisesti selittää tätä sun kokemusta”.

Emman opiskelu- ja työpolun tukeminen

Emma, 29 vuotta

Emma on autisti, joka kuuli Ohjaamosta ensimmäisen kerran työvalmentajalta työkokeilun yhteydessä. Emma oli opiskellut erityisammattiopistossa ammattiin, joka ei kuitenkaan tuntunut omalta.

Emman asiakkuus Ohjaamossa kesti useita vuosia. Hän sai Ohjaamosta apua mm. työnhakuun ja opiskelupaikan hakemiseen, mutta myös esim. Kelan lomakkeiden täyttämiseen. Lukipulmien vuoksi virkakielen termit ja byrokratian koukerot ovat hankalia ymmärtää. Emman onkin helpointa selvittää asioita paikan päällä kasvotusten. Ohjaamo sijaitsee ostoskeskuksessa, minkä vuoksi siellä on ollut helppo käydä kauppareissun yhteydessä.

Emma ei ole arastellut pyytää apua tai kertoa tuen tarpeistaan. Hän kertoi autismidiagnoosistaan heti asiakkuuden alussa, ja se myös otettiin hyvin huomioon.

Emmalle tuttu omatyöntekijä on ollut tärkeä, koska hänen ei ole tarvinnut kertoa samaa tarinaa aina uudestaan. Tutun työntekijän kanssa hän kokee tullessa kuulluksi ja voineensa olla oma, keskeneräinen itsensä.

Kohtaamisessa tärkeää on ollut rento ja selkeä keskustelu, mutta myös valaistuksella, istuimella ja puhenopeudella on väliä. Jotta tapaamiseen olisi helpompi valmistautua, selkeä ja riittävä ennakkotieto on tärkeää samoin kuin jälkikäteen saatava yhteenveto sovitusta. Kielikuvat ja monimerkitykselliset ilmaisut ovat myös välillä hankalia, minkä vuoksi omavalmentaja on opetellut jättämään rakastamansa kielikuvat vähemmälle. Rauhallinen tila ilman taustahälyä on Emmalle ihanteellinen.

Emma toivoo, että olisi päässyt Ohjaamon asiakkaaksi heti peruskoulun päätyttyä, jolloin muutama ylimääräinen mutka opinto- ja urapolulla olisi jäänyt väliin. Hän kokee, että neurovähemmistön nuorilla täysi potentiaali jää usein piiloon. Nuorilla on kokemuksia epäonnistuneista kohtaamisista esim. työharjoitteluissa, ja usko omaan kykyihin saattaa olla kateissa. Tämän vuoksi Emma kokee, että nuoren vahvuuksien ja osaamisen tunnistaminen on erityisen tärkeää.

Emmalla kertyi Ohjaamo-vuosien aikana kokemusta mm. työkokeilusta, palkkatuesta ja keikkatyöstä. Ohjaamon kautta hän hakeutui lopulta opiskelemaan toista alaa ja sitä kautta kokopäiväiseen palkkatyöhön ja jatko-opintoihin.

Tietoa ja työkaluja kehitysvammaisen henkilön kohtaamiseen

Tekstin pohjana on kehitysvammaisten työllisyyden asiantuntija Melanie Shametaj ́n pitämä koulutus vuoden 2024 syksyllä.

Kehitysvammaisuudesta lyhyesti

Suomessa on 50 000 kehitysvammaista henkilöä, joista 30 000 on työikäisiä. Tällä hetkellä heistä on palkkatöissä noin 600. On arvioitu, että 3 000 kehitysvammaista ihmistä olisi työllistettävissä palkkatöihin oikeanlaisella tuella.

Kehitysvamma on laaja käsite. Se voi johtua monista eri tekijöistä. Haasteet ovat kognitiivisissa toiminnoissa: oppimisessa, uusien asioiden ymmärtämisessä ja toiminnanohjauksessa. Kehitysvamma diagnosoidaan ennen täysi-ikäisyyttä. Monet tarvitsevat tukea ja ohjausta koko elämänsä ajan erityisesti muutostilanteissa.

Lievästi kehitysvammaisen nuori tulee usein toimeen melko itsenäisesti, ja tuen tarve on aina yksilöllinen. Ohjaamossa ja työllisyyspalveluissa nuoren kehitysvamma voi näkyä rajattomuutena, liiallisena luottamuksena ja vaikeutena ymmärtää kaikkia niitä tekijöitä, jotka liittyvät omaan elämään ja arjen hallintaan.

Tue nuorta kohti palkkatyötä

Pyri tukemaan nuorta kohti palkkatyötä. Kehitysvammaisten työllisyyteen liittyvät käytännöt ovat hitaasti muuttumassa, ja avutyöstä ollaan siirtymässä pikkuhiljaa kohti palkkatyötä. Palkkatyön ulkopuolelle jääminen on nuorelle köyhyysloukku. Ohjaa työvalmennukseen, jos se vain on mahdollista. Ilman yksilöllistä tukea nuoren on vaikeaa onnistua työllistymään.

Käsitys työkyvystä on moninaistunut. Älä tee oletuksia työkyvystä yksittäisen toimintakyvyn osa-alueen perusteella. Vaikka lukeminen tai matka työpaikalle olisivat nuorelle hankalia, ne eivät kerro hänen toimintakyvystään muissa tilanteissa. Haasteet kertovat kuitenkin siitä, missä toiminnoissa henkilö tarvitsee tukea.

Muista täsmätyökyky. Kun ihminen löytää omalle osaamiselleen ja valmiuksilleen sopivan työn, hän suoriutuu siitä hyvin opittuaan tehtävät. Tunnista nuoren vahvuudet. Kehitysvammaiset ihmiset ovat työllistyneet avustaviin tehtäviin mm. hoiva-avustajana, tuotteiden ylläpidossa, kokemusasiantuntijoina ja kulttuurialalla.

Ammattilaisen usko työllistyvyyteen lisää työllistymisen todennäköisyyttä

Tanskalaisessa laajassa tutkimuksessa arvioitiin työllistymisen todennäköisyyttä ja kehitettiin BIP-indikaattori (Beskæftigelses Indikator Projektet 2013–2016). Indikaattori ilmaisee työllistyvyyden ja työllistymisen todennäköisyyden yhteyden. Tutkimuksessa tunnistettiin 11 työllistymisen todennäköisyyden indikaattoria.

Ohjaavien ammattilaisten vaikutus asiakkaiden työllistävyyteen osoittautui keskeiseksi. Tärkeimpänä tekijänä erottautui pysyvä asiakassuhde ja ammattilaisen usko asiakkaansa mahdollisuuksiin työllistyä. Samanlaisia huomioita on tehty myös muissa tutkimuksissa. Alla tärkeimpiä poimintoja tanskalaisesta tutkimuksesta:

- Ammattilaisen vaihtuminen heikentää asiakkaan työllistymistä. Jokaisen vaihtumisen myötä työllistymisen todennäköisyys laskee 22 %.
- Ammattilaisen usko asiakkaan mahdollisuuksiin työllistyä lisää työllistymisen todennäköisyyttä 32%:lla.
- Ammattilaisten tavalla kohdata työnhakija ja ajatella tästä on iso merkitys työllistymisessä.
- Ammattilaiset tarvitsevat työkaluja, tietoa työmarkkinoista ja tukea omasta organisaatiostaan.
- Ammattilaisten kohtaamisella on väliä.

Kysymyksiä keskusteltavaksi:

Työyhteisössä käytetty kieli ja tapa puhua kehitysvammaisista asiakkaista vaikuttavat siihen, miten asiakas kohdataan arjessa. Nämä välittyvät väistämättä kohtaamiseen myös silloin, kun emme sano ennako-oletuksiamme ääneen. Elämän aikana ihmisen roolit muuttuvat ja moninaistuvat, ja uusien roolien omaksuminen edellyttää, että niille luodaan aidosti mahdollisuuksia ja edellytyksiä.

- **Pysähtykää pohtimaan työyhteisössä, millaisia ennakkokäsityksiä teillä on kehitysvammaisista henkilöistä.**
- **Millaisia ennako-oletuksia teistä yksilöinä on joskus tehty? Miltä ne tuntuivat?**

Joosa työllisyyspalveluiden asiakkaana

Joosa, 22 vuotta

Joosa on 22-vuotias nuori, jolla on lievä kehitysvamma. Hän asuu tuetusti ja saa työkyvyttömyyseläkettä. Joosa tulee Ohjaamoon, koska haluaisi töihin, mutta ei osaa tarkemmin sanoa millaiseen työhön. Hänellä on taustalla avotyöjakso kaupan varastolla, jota hän piti oikeana työnä, vaikka siitä maksettiin vain työosuusrahaa. Työ päättyi ilman jatkopolkua.

Ensimmäisessä tapaamisessa Joosa kertoo, ettei tiedä, voiko olla työnhakija, koska saa eläkettä. Hän myös pelkää menettävänsä eläkkeen, jos pääsee palkkatyöhön. Ohjaaja kertoo, että eläke ei estä työnhakua ja että työtä voi tehdä osa-aikaisesti tuloarajojen puitteissa. Hän myös esittelee vaihtoehdot palkkatyöhön pääsystä konkreettisesti: työkokeilu, palkkatuki, tuettu työllistyminen. Päätös on Joosan, mutta sen tekemiseen voi saada apua. Aivan ensiksi Joosa ohjataan yksilölliseen työhönvalmennukseen.

Joosalle kohtaamisen onnistumiseksi on tärkeää, että kieli on selkeää, termit avataan ja keskusteluun varataan riittävästi aikaa. Hän hyötyy myös siitä, että saa kirjallisen yhteenvedon tapaamisesta sekä tietoa siitä, että seuraavalla kerralla mukaan voi tulla myös työhönvalmentaja. Ohjaamon omatyöntekijä pysyy mukana verkostossa, mikä tukee jatkuvuutta.

Kehitysvammaisen nuoren työllistymisen muistilista

- Kuntoutustuki ja eläke eivät estä työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautumista.
- Monella on pelko taloudellisen turvan menettämisestä (eläkkeen menettäminen tai korkea verotus). Keskustele nuoren kanssa näistä.
- Eläkkeen yhteensovittava tuloraja n. 790 €/kuukaudessa mahdollistaa osa-aikatyön (tuloraja vuonna 2026 – tarkista: vaihtelee vuosittain ja perhemuodon mukaan).
- Eläkkeen voi jättää lepäämään. Tulot vaikuttavat kuitenkin asumistukeen.
- Eläkkeellä olevalla henkilöllä ei ole työnhakuvelvoitetta. TE-palveluiden /Kelan automaattiset kirjeet tuntuvat kehitysvammaisista nuorista usein pelottavilta.
- Työkokeilu voi korvata avotyön. Palkattoman avotyön käytännöt elävät vielä vahvana ja monelle ne muodostuvat esteeksi työllistymiselle.
- Muista erilaiset tuet:
 - Työvalmennus! Ilman yksilöllistä työvalmennusta (tukea) on vaikeaa työllistyä tai työllistää.
 - Palkkatuki
 - Työolosuhteiden järjestelytuki
- Työllistymisen esteenä ovat työnantajien asenteet tai epä tietoisuus. Työnantajat tarvitsevat myös tietoa ja tukea.

Kysymyksiä keskusteltavaksi:

Katsokaa video [Kehitysvamma ei ole työllistymisen este: välinehuolto](#)

- **Mitä vahvuuksia välinehuollossa työskennelleillä työntekijöillä oli?**
- **Millaiset tekijät olivat auttaneet heitä työllistymään?**
- **Millaisia polkuja teidän organisaatiossanne on kehitysvammaisten nuorten tukemiseen?**

Muista kognitiivinen saavutettavuus

- Muista kiireetön kohtaaminen.
- Käytä selkokieltä tai selkeää kieltä.
- Käytä oikeita termejä, mutta selitä mitä vaikeat sanat tarkoittavat.
- Käytä tukikuvia (niitä löytyy esim. papunet.fi -sivuilta).
- Tarjoa mahdollisuus osallistua tukihenkilön kanssa (omainen, työhönvalmentaja).
- Kuvaa, miten asia etenee: ”mitä tapahtuu seuraavaksi”.
- Pidä tavoitteet konkreettisina.
- Ole kiinnostunut henkilöstä, ja anna hänen kertoa asioista omalla tavalla. Varmista tarvittaessa: ”Ymmärsinkö oikein?”
- Painota tärkeitä asioita.
- Palauta keskustelu keskeisiin kysymyksiin.
- Esittele erilaisia vaihtoehtoja.
- Pidä mielessä tuettu päätöksenteko: käytä (kuvatuetta) materiaalia tukena.

TUETTU PÄÄTÖKSENTEKO

28 KANSALAISSUUDEN AVAIMET

Lähde: Kansalaisuuden avaimet – Tietoa ja tehtäviä. Itsemääräämisoikeudesta erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kanssa työskenteleville, 2020. Kehitysvammaisten Palvelusäätiö. Piirros: Johanna Vuorenmaa/ HehkuVisual.

Vuorosanoja ja vinkkejä kohtaamiseen

Kehitysvammaisen nuoren kohtaaminen voi herättää mielessäsi kysymyksiä ja epävarmuutta siitä, miten kuuluisi tai olisi hyvä toimia. Listassa on vinkkejä joihinkin tyypillisiin tilanteisiin. Vinkit ovat kehitysvammaisten nuorten kanssa pitkään työskennelleen asiantuntijan kynästä.

Tunnistat, että nuori ei suoriudu itsenäisesti arjen asioistaan. Mietit, minkälaista tukea nuori mahtaisi tarvita? Voiko olla kyse kehitysvammasta? Otanko sen puheeksi?

- Lähde liikkeelle avoimista kysymyksistä: missä olet hyvä? Mistä pidät? Minkälaiset tilanteet ovat aikaisemmin olleet vaikeita?

Huomaat, että nuorella vaikeuksia ymmärtää ja pysyä asiassa tapaamisen aikana.

- Uskalla palauttaa keskustelu tärkeisiin kysymyksiin: Nyt meidän täytyy keskittyä tähän kysymykseen, koska se on tärkeä. Saat siitä vielä tiedon kirjallisena mukaan, niin voit lukea sen yhdessä jonkun kanssa.

Mietit, miten ottaisit puheeksi nuoren epärealistiset tai epäselvät tavoitteet.

- Kerro selkeästi taidoista ja osaamisesta, joita nuoren toivomassa työssä tai opinnoissa tarvitaan, mutta ilman arvostelua. Miettikää asiaa yhdessä. Ehkä toivotulta alalta löytyy avustavia työtehtäviä.
- Keskustele tavoitteista: ovatko ne saavutettavissa ja mitä siihen vaaditaan? Tarjoa vaihtoehtoja, jotka tukevat tavoitteiden saavuttamista.

Mietit, voiko nuori oikeasti tehdä tuottavaa työtä työpaikalla.

- Työvalmentajat ovat työn räätälöinnin asiantuntijoita! Ota yhteyttä työvalmentajiin ja tee yhteistyötä heidän kanssaan.

Pohdit, missä ja kenellä olisi sopivia työkaluja ja tukimuotoja. Mitä itse voit tarjota nuorelle? Kuka auttaisi häntä eteenpäin?

- Tee selkeä suunnitelma yhdessä nuoren, hänen tukiverkostonsa ja työllistymistä tai muita nuoren tavoitteita tukevien palveluiden kanssa. Sopikaa, kenellä on vastuu mistäkin. Miten usein arvioitte tilannetta? Mikä on sinun omalla vastuullasi?

Vaikeuttavatko nuoren pelot ja epävarmuus valintojen tekemistä? Huomaatko, että nuoren ja hänen mahdollisen tukihenkilönsä välillä on ristiriitoja?

- Ilmaise nuorelle selkeästi: Tämä on sinun päätöksesi, mutta on tärkeää, että saat siihen tukea. Tuettu päätöksenteko auttaa sinua pohtimaan vaihtoehtoja.

Lisätietolinkkejä

Metropolian ovet auki monenlaisille opiskelijoille:

<https://www.metropolia.fi/fi/tutkimus-kehitys-ja-innovaatiot/julkaisut/ovet-auki-monenlaisille-opiskelijoille>

Autismikirjo ja työ -opas

<https://autismiliitto.fi/materiaalia/aineistot/autismikirjo-ja-tyo/>

Autismi voi olla rekryvaltti -artikkeli

<https://www.tek.fi/fi/uutiset-blogit/autismi-voi-olla-rekryvaltti>

Kehitysvammaisuus ja työ - Palkkaamo

<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/tyo/>

Kansalaisuuden avaimet. Tietoa itsemääräämisoikeudesta ja tuesta päätöksenteosta – Tukensaätiö

[Kansalaisuuden-avaimet.pdf](#)

[Neurovähemmistöön kuuluvien opiskelijoiden osallisuuden EDISTÄMINEN korkeakoulussa](#)

[My inclusion](#)

Verkkosivusto tarjoaa tietoa, inspiraatiota ja käytännön työkaluja inklusiivisen koulutuksen edistämiseksi. Se on suunnattu nuorille, opettajille ja muille heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille.

<https://vamlas.fi/onksvaliipodcast/>

Vamlasin Onks välii? – EU:n vammaisstrategia nuorten arjessa -hankkeessa tuodaan esiin vammaisten nuorten omien keskustelujen kautta, miten EU:n vammaisstrategia edistää vammaisten ihmisten oikeuksia ja osallisuutta yhteiskunnassa. Nyt julkaistussa Onks välii? -podcastissa saimme nuorten omat äänet kuuluviin heidän pohtiessaan strategian tavoitteiden näkymistä arjessaan, kun he navigoivat työelämää ja palveluiden verkostoa ja miettivät vammaisten osallisuuskysymysten näkymistä poliittisessa päätöksenteossa.